

Argument

Cu mult timp înainte de consumarea primului proces electoral din 2024, politicieni din diverse partide, mai mari sau mai mici, au avertizat insistent asupra excepționalității anului electoral ce avea să vină. Argumentul era acela că, pentru prima oară în istoria României postcomuniste, urmau să fie organizate într-un an toate tipurile de scrutin posibile, respectiv alegerile locale, parlamentare și prezidențiale, plus cele europarlamentare. Dar chiar dacă validitatea argumentului era discutabilă¹, tema super-anului electoral a devenit dominantă în spațiul politic, asemenea unei veritabile mitologii. Aparent preocupați de sănătatea generală a cetățenilor, ce ar fi putut fi afectată de oboseala datorată participării la atât de multe procese electorale în mai puțin de un an calendaristic, politicienii, în mod deosebit titularii puterii, s-au concentrat, în fapt, pe promovarea acelor tactici electorale care să le aducă maximizarea șanselor de succes. Atât de puternică a fost focalizarea lor asupra acestor inginerii electorale, încât au neglijat total cauzele schimbărilor produse în societate și ecourile lor politice din ultimul deceniu, mai accentuat după pandemie. Pe cale de consecință, au ignorat schimbările politice subsecvente, cele care s-au materializat în apariția și ascensiunea partidelor anti-sistem. În fața acestei noi realități politice, singura reacție a partidelor tradiționale a fost conservarea monopolului lor guvernamental, justificat prin nevoia asigurării continuității drumului euro-atlantic al României. În cele din urmă, confruntarea dintre „conservatori” și „reformatori” avea să ducă la răsturnări politico-electorale spectaculoase, cu adevărat inedite pentru România postcomunistă și, în final, la extinderea anului electoral 2024 în 2025. Astfel că, dacă într-adevăr a existat un pericol al oboselii electorale, acesta a fost accentuat, în loc să fie diminuat, fiind organizate, în cele din urmă, mai multe tururi de alegeri decât cele preconizate. Luând în calcul și scrutinul local din București, în perioada iunie 2024 – decembrie 2025, adică într-un interval de 18 luni, cetățenii României au fost convocați la urne de șase ori: pe 9 iunie 2024, pe 24 noiembrie 2024, pe 1 decembrie 2024, pe 4 și 18 mai 2025, ca și pe 7 decembrie 2025. În plus, premiera absolută a repetării alegerilor prezidențiale a reprezentat un adevărat test de stres pentru democrația românească.

¹ Procesele electorale s-au mai suprapus cu 20 de ani în urmă, lipsind, e drept, scrutinul europarlamentar, pentru simplul motiv că România nu devenise încă stat membru UE. În fapt, până în 2004 inclusiv, regula a fost cea a organizării într-un singur an calendaristic a tuturor acestor procese electorale.

Un astfel de parcurs electoral, ale cărui conținut, extensie și consecințe nu au putut fi anticipate nici măcar de apologeții super-anului electoral, trebuie rememorat și analizat, cu atât mai mult cu cât vorbim despre un moment excepțional al istoriei postcomuniste. Este ceea ce ne propunem prin intermediul lucrării de față, care, totodată, sperăm să contribuie la mai buna raționalizare a politicii românești, a domeniilor electoral și partidist în mod deosebit.

Vom debuta, firesc credem noi, cu o succintă trecere în revistă a principalelor procese electorale anterioare celor din 2024-2025, ca o necesară introducere la demersul nostru. Analiza propriu-zisă va începe cu explicitarea mecanismului electoral românesc, sub toate aspectele sale procedurale, inclusiv cele ale managementului electoral, argumentând aici asupra nevoii de reformă. Vom continua cu creionarea tabloului politic general de la începutul super-anului electoral, subliniind totodată preocuparea politicianilor pentru strategiile de inginerie electorală. Cum alegerile locale și europarlamentare s-au desfășurat simultan, le vom cuprinde într-un capitol comun, fără însă a le neglija particularitățile. Nu la fel vom proceda cu cele două rânduri de alegeri prezidențiale, denumite de noi faza întâi, respectiv faza a doua, fiecare explicitată în capitole separate. Totodată, un capitol distinct va analiza experiența inedită a anulării alegerilor prezidențiale, insistând asupra consecințelor politice interne și internaționale ale loviturii constituționale. Cele trei capitole ale alegerilor prezidențiale vor fi precedate de cel dedicat alegerilor parlamentare, chiar dacă strict în ordine istorică votul pentru parlament a urmat celui pentru turul întâi al primei faze a alegerilor prezidențiale. Aici vom detalia și principalele caracteristici ale modului de scrutin proporțional practicat în România postcomunistă. Analiza super-anului electoral va include, într-un capitol distinct, și noile alegeri din București, importante nu doar pentru că au loc în capitala țării, dar mai ales pentru semnificațiile lor politice naționale. Vom încheia demersul nostru printr-o privire critică asupra fenomenului partidist, pornind de la ideea corelației directe dintre sistemul electoral și cel partidist, pentru a pune în evidență schimbările produse aici prin intermediul creionării a ceea ce noi am denumit cea de a doua republică partidistă din perioada postcomunismului românesc. Avem în vedere perspectiva sfârșitului partidocrației clasice, a monopolului partidelor tradiționale, sub presiunea noului val partidist, de tip anti-sistem, sincronizat celui pan-european. Adăugăm analizei noastre un capitol al cronologiei principalelor evenimente politice din super-anul electoral, alături de unul al anexelor, ce cuprinde date statistice pe care le considerăm relevante din perspectivă electorală.

O istorie analitică a alegerilor: 1990-2020

În cele trei decenii de democrație reprezentativă avute în vedere, România a acumulat o experiență electorală însemnată, rezultat al unui număr total de 29 de procese electorale, parlamentare, prezidențiale, locale și europarlamentare, grupate în 13 ani electorali.

Primele alegeri parlamentare și prezidențiale au avut loc în 1990. În anii electorali 1992, 1996, 2000 și 2004 au fost organizate câte trei procese electorale – locale, în primăvară, parlamentare și prezidențiale, în toamnă. Au urmat trei ani electorali consecutivi: în 2007 s-a desfășurat primul scrutin europarlamentar, în 2008 au avut loc alegerile locale și parlamentare, iar în 2009, al doilea rând de alegeri europarlamentare și scrutinul prezidențial. În 2012, electorii au fost convocați la urne de două ori, pentru alegerea reprezentanților administrației locale, respectiv pentru alegerea reprezentanților parlamentari. Situația s-a repetat în anii electorali 2016 și 2020. În 2014 au fost convocate alegeri pentru Parlamentul European, ca și pentru președinția României. Tot așa au stat lucrurile și în 2019.

Merită să subliniem că niciunul dintre aceste 29 de procese electorale nu a fost organizat anticipat, adică înainte de expirarea mandatului, astfel că România s-a bucurat de o stabilitate deosebită din acest punct de vedere. A existat, în schimb, o situație inversă alegerilor anticipate, în 2020, când alegerile locale au fost amânate din iunie în septembrie, dar aceea a fost o situație cu totul excepțională ca urmare a pandemiei de coronavirus.

Pentru a întregi tabloul activismului electoral, adăugăm că la nivelul administrației locale au fost organizate numeroase alegeri intercalate, ca urmare a vacantării funcțiilor de primar sau consilier în decursul mandatului în exercițiu. Astfel, pentru a da cele mai semnificative exemple, vom reaminti că bucureștenii au fost chemați la vot, în plus, în anii 1998 și 2005, iar clujenii, în 2009, de fiecare dată pentru alegerea edilului-șef.

Totodată, practica electorală postcomunistă a fost extinsă prin intermediul consultărilor populare de tip referendum, în număr de opt. Două dintre acestea au fost referendumuri constituționale, fiind organizate în 1991 – pentru adoptarea noii legi fundamentale – și în 2003 – pentru revizuirea Constituției. În această categorie poate fi încadrat și referendumul eșuat din 2018, dedicat susținerii unei inițiative cetățenești privind modificarea articolului constituțional referitor la definirea familiei. Altele două, desfășurate în 2007 și 2012, au fost organizate în baza prevederilor constituționale privind suspendarea din funcție a președintelui

României. Celelalte trei referendumuri au avut drept obiect teme de interes public la momentul organizării lor, în 2007 (reforma electorală), 2009 (reforma Palamentului) și 2019 (reforma Justiției). Aceștia li s-au adăugat numeroasele exerciții de democrație directă la nivel local.

*

În *Comunicatul către țară* al Consiliului Frontului Salvării Naționale din 22 decembrie 1989, difuzat de noul organism al puterii de stat la câteva ore după fuga lui Nicolae Ceaușescu, la punctul al doilea al programului politic se prevedea „organizarea de alegeri libere în cursul lunii aprilie.”² Amânate pentru 20 mai 1990, primele alegeri postcomuniste, așa-numitele „alegeri fondatoare”, s-au desfășurat în condițiile unei vieți politice conflictuale, marcată în mod deosebit de clivajul dintre FSN³ și partidele istorice (PNȚCD, PNL, PSDR)⁴, a cărui expresie nemijlocită a reprezentat-o fenomenul „Piața Universității”⁵.

Aceste alegeri au fost și cele care au stabilit recordul absolut al participării populare: candidații pentru noul parlament proveniți din partea a 71 de formațiuni politice⁶ au fost votați de 14.825.017 cetățeni, reprezentând 86,19% din corpul electoral⁷. Totodată, „alegerile fondatoare” au suscit un interes extern major, fiind acreditați 360 de observatori străini, reprezentanți ai unor organizații internaționale specializate în probleme electorale (precum Federația Internațională pentru Drepturile Omului de la Helsinki), dar și guvernamentale, inclusiv din SUA, precum și numeroși ziariști (France Presse, Reuter, TASS, Associated Press, Taniug etc.).⁸

² Cf. Monitorul Oficial nr. 1 din 22 decembrie 1989.

³ Transformarea FSN din organism al puterii de stat în partid politic a devenit oficială pe 6 februarie 1990, Frontul fiind al 27-lea partid înregistrat la Tribunalul Municipiului București. Pe 8 februarie, CFSN s-a transformat în Consiliul Provizoriu al Unității Naționale, prin cooptarea reprezentanților celorlalte partide politice constituite până la acea dată, în proporție egală cu cea a FSN. CPUN a acționat ca un for legislativ.

⁴ Interzise de regimul comunist, partidele istorice au fost reînființate oficial la începutul lui 1990: PNȚCD pe 11 ianuarie, PNL pe 15 ianuarie și PSDR pe 17 ianuarie.

⁵ Pentru detalii, vezi, spre exemplu, <https://piatauniversitatii.unibuc.ro/fenomenul-piata-universitatii/>

⁶ La data alegerilor erau înmatriculate în evidențele Tribunalului Municipiului București 88 de partide politice (cf. Rompres, *Partidele Politice*, 1993, Anexa 1).

⁷ La acel moment erau înregistrați 17.200.722 cetățeni cu drept de vot.

⁸ Referitor la corectitudinea primelor alegeri postcomuniste, delegația Departamentul de Stat al SUA a apreciat că „alegerile s-au desfășurat în general în mod liber și pașnic, cu nereguli minime”, recomandând totodată „investigarea neregulilor și înființarea unui post de televiziune independent” (cf. Domnița Ștefănescu, *Cinci ani din istoria României*, București, Mașina de scris, 1995, p. 74-75).

Cât privește noul mecanism electoral parlamentar, România a schimbat modul de scrutin majoritar, practicat de regimul comunist, cu cel proporțional, soluție comună statelor est-europene foste comuniste adaptată realităților electorale post-dictatoriale. Concret, cetățenii au votat liste de candidați închise, iar mandatele au fost atribuite proporțional cu voturile obținute de actorii electorali în baza metodei coeficientului electoral simplu la nivelul circumscripțiilor electorale, fără a exista condiția unui prag electoral; în plus, pentru Adunarea Deputaților⁹ a fost prevăzut și un nivel național al atribuirii mandatelor, cu utilizarea metodei d'Hondt¹⁰, reglementare care a generat diferențe de reprezentare în raport cu Senatul.

Fără să constituie o surpriză, rezultatele alegerilor au configurat un parlament multipartidist puternic dezechilibrat, așa cum o arată datele electorale¹¹. Dintre cele 27 de formațiuni politice calificate în prima cameră a forului legislativ, FSN se distingea prin poziția sa hegemonică, fiind titularul a 66,31% din voturi, respectiv 66,41% din mandate (263 din totalul de 396). Pe poziția a doua, dar la mare distanță de învingător, s-a plasat UDMR, cu 7,23% din voturi (7,32% din mandate), urmat îndeaproape de PNL, deținătorul a 6,41% din voturi (dar tot 7,32% din mandate). Celelalte 24 de formațiuni politice au avut performanțe electorale minore: 3 au obținut fiecare peste 2% din voturi (MER, PNȚCD, AUR-PUNR), altele 3, peste 1% (PDAR, PER, PScDR), restul, incluzând și cele 9 formațiuni ale minorităților naționale, având scoruri electorale subunitare. Aceeași ierarhie electorală a fost specifică și Senatului, cu deosebirea că numărul actorilor electorali care au câștigat mandate a fost substanțial mai mic¹² – 7 partide politice plus un candidat independent¹³.

Sistemul partidist astfel constituit – cu primul partid de tip hegemonic și celelalte minore – se plasa în afara categoriilor clasice, specifice tipologiei Blondel¹⁴, fiind încadrabil mai degrabă unei categorii speciale, pe care o putem

⁹ Prima cameră parlamentară a primit numele de Camera Deputaților odată cu adoptarea noii legi fundamentale în 1991.

¹⁰ Vezi *Decretul-lege nr. 92 din 14 martie 1990 pentru alegerea parlamentului și Președintelui României*, Monitorul Oficial nr. 35 din 18 martie 1990.

¹¹ Cf. *Rezultatul alegerilor din 20 mai 1990*, Monitorul Oficial nr. 81-82 din 8 iunie 1990.

¹² Tehnic, reducerea fragmentării parlamentare, în dauna proporționalității electorale, are ca sursă principală magnitudinea mai mică a circumscripțiilor electorale și, de aici, valoarea pragului electoral indirect mai ridicată pentru această cameră.

¹³ Titularul mandatului a fost Antonie Iorgovan, unul dintre „părinții” noii legi fundamentale, singurul parlamentar independent din întreaga perioadă postcomunistă.

¹⁴ Conform modelului elaborat de Jean Blondel, partidele politice (occidentale) se structurează în patru tipuri de sisteme: bipartidist, bipartidist imperfect, multipartidist cu partid dominant și multipartidist (vezi. J. Blondel, „Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies”, *Canadian Journal of Political Science*, 1(2), 1968, p. 180-203.

numi sistem cu un partid-și-jumătate.¹⁵ Totuși, dacă avem în vedere mecanica sistemului, dată de opoziția dintre FSN și celelalte partide parlamentare, putem vorbi despre un format bipartidist, pentru care pledează și formula guvernamentală postelectorală, cabinetul condus de liderul FSN Petre Roman, fiind de tip monocolor majoritar¹⁶.

Rezultatele scrutinului parlamentar au fost dublate de cele ale scrutinului prezidențial, desfășurat tot pe 20 mai 1990, candidatul FSN, Ion Iliescu, șeful statului interimar impunându-se categoric în fața contracandidaților. Astfel, față de Radu Câmpeanu, din partea PNL, care a adunat 1.529.188 de voturi (10,64%) și Ion Rațiu, candidat al PNȚCD, cu 617.007 voturi (4,29%), Ion Iliescu a primit 12.232.498 voturi (85,07%). Numai în două județe – Covasna și Harghita – a terminat competiția în urma liberalului Radu Câmpeanu, în restul de 39 obținând victorii majoritare, peste media sa națională în 29 dintre acestea. Cel mai bun scor electoral l-a înregistrat în județul Botoșani – 96,20%. În București a primit 76,72% din voturi. În aceste condiții, ineditul alegerilor prezidențiale din 1990 l-a reprezentat alegerea președintelui republicii încă din primul tur al scrutinului, situație nepereche în postcomunismul românesc.

*

Pe lângă rolul de for legislativ, specific oricărei reprezentanțe naționale, Parlamentul rezultat în urma „alegerilor fondatoare” și-a asumat și rolul de Adunare Constituantă, având, deci, misiunea de a elabora constituția democratică a României postcomuniste. După 18 luni de dezbateri¹⁷, răstimp în care norma juridică ce a reglementat primele alegeri postcomuniste a funcționat ca o constituție provizorie¹⁸, parlamentarii au adoptat, pe 21 noiembrie **1991**, noua constituție cu o largă majoritate. Cei mai mulți parlamentari, în număr de 414, reprezentând FSN și AUR-PUNR, au votat pentru adoptarea legii fundamentale, iar 95, împotriva, proveniți dintre reprezentanții PNL, PNȚCD și UDMR; a existat și o abținere, din

¹⁵ George Voicu, *Pluripartidismul. O teorie a democrației*, București, ALL, 1998, p. 215.

¹⁶ Guvernul Roman a fost învestit pe 28 iunie 1990. A funcționat până în septembrie 1991, fiind înlocuit cu guvernul de coaliție dominat de FSN, condus de independentul Theodor Stolojan.

¹⁷ Pentru conținutul dezbaterilor constituționale vezi Cristian Ionescu, *Constituția României comentată și adnotată cu dezbateri parlamentare și jurisprudența Curții Constituționale*, București, Universul Juridic, 2010.

¹⁸ *Decretul-lege nr. 92 din 1990* a statuat principiile fundamentale ale regimului democratic și totodată a reglementat funcționarea autorităților executive și legislative, fiind deseori caracterizat drept „o mini-constituție” (cf. Claudia Gilia, *Sisteme și proceduri electorale*, București, C.H.Beck, 2007, p. 143).